

SEENTESSE SUHTUMINE MEIL JA MUJAL

Aivar Jürgenson

Seenekorjamine koriluse liigina ja toidumajanduse osana

Kui räägitakse anastavast või püügimajandusest, siis peetakse silmas teatud toiduhankimise viisi. Inimese majandusliku tegevuse sihiks on ikka kõhutäide – isegi tänapäeval, kuigi tee inimese tegevusest toidupala suhupistmiseni on nüüd pikem kui ehk meie ahvidest esivanematel. Inimese ja looduskeskkonna suhegi on anastava majanduse puhul teistsugune kui viljeleva majanduse puhul. Anastav majandus on majandamisviis või -aste, mille puhul inimene ei kanna hoolt toidutagavarade ega allikate arendamise eest. Sellesse kuuluvad kalastus, jaht ja evolutsiooniliselt vanimaks peetav korilus. Korilus ja küttimine moodustasid Eestis ainsa majandamisviisi vähemalt 4.–3. aastatuhandeni eKr, ilmselt oli see valitsev osaliselt ka 2. aastatuhandel eKr.

Põlluharimine on koriluse majandamisviisina enamikus maailma paigus välja tõrjunud. Seente korjamine kui koriluse alaliik on samuti tsiviliseeritud maailmas pigem meelelahutus kui oluline elatusvahendite hankimise allikas. Eestis on seente korjamine vähemalt viimastel kümnenditel olnud küllaltki populaarne tegevusala. Ennatlik oleks aga arvata, et meelelahutusliku vms tänapäevase seenekorjamise puhul on tegemist reliktiga varasemast anastavast majandamisviisist. Nälja kustutamiseks korjatud seente tarvitamine ei kuulu alati samasse kultuurimustrisse kui näiteks delikatesside nautimine või lihtsalt seenekorjamise ettekäändel metsas jalutamine.

Ignorantne suhtumine seentesse

Eestis kasvab seeni ligikaudu kolm korda rohkem kui õistaimi. Mitmesuguseid seeneliike on siin umbes 5000, neist 1700 on palja silmaga hästi nähtavad (nn makroseened). Söödavaid liike on umbes

300, neist 100 väärivad eriti kasutamist laialdase leviku ja heade maitseomaduste tõttu (Kalamees 1966: 5; Parmasto 1994: 231). Kui- gi seenekorjamine on viimastel kümnenditel Eestis olnud küllaltki populaarne, piirdub korjatavate seente nimekirja peamiselt paariküm- ne liigiga. Selle põhjusi peab otsima inimeste vähesest seenetundmi- sest, traditsioonide puudumisest, aga ka varakult tekkinud maavilje- lusest. Seened pole viimaste sajandite jooksul olnud üheski Eesti piirkonnas olulise tähtsusega toiduartikkel, üksnes ida pool, eriti Se- tumaal, on neil teatud tähendus, peaaegselt paastutoiduna. Mujal on seente osa vähene – ainult nälja- ja sõjaajal oldi sunnitud seente- ga muid toiduaineid asendama. Hupel loetles 18. sajandil mitmeid tema meelest häid seeneliike, mida kohalikud talupojad kas põlga- vad või nende korjamiseks lihtsalt mahti ei saa – vrd “peale karjuste ja laste ei leia siin keegi aega neid korjata” (Hupel 1777: 505–506). Seente vähene roll toidusedelis kajastub ka seenetoitude ühekülgsu- ses: peamiselt tunti vaid leiva- või kartulikõrvaseid soolatud seeni, isegi praadimine on suhteliselt hiline nähtus, muutudes tavaliseks alles 20. sajandi algul.

Seente ebaolulisusest kõneleb ka see, et inimesed teavad vaid mõnda seeneliiki. Palju kasutatakse koondnimetusi ja neilgi on sage- li pejoratiivne varjund. Konkreetseid liike rahvasuu ei erista. Peami- selt tuntakse seeni puude järgi, mille lähedal nad kasvavad: *haava- seen* või *haavatatt*, *kase-* või *kaasikseen*, *kadaka-* või *kadajaseen*, *kuuse-* või *kuusikseen*. Vahel annab seenele nime iseäralik välimus: *hall seen*, *karvalauk*, *karvaseen*, *karuseen*, *keraseen*. Mõnikord saab seen nime kasvupaiga järgi: *kännuseen*, *puuseen*, *rabaseen*. Sageli on tegu laensõnadega, enamasti vene keelest: *puravik*, *poravik*, *riisi- kas*, *krust*, *kruust*, *kruusinja*. Saksalaenulised on *mürkel* ja *sirmik*. Paljud seenenimetused annavad edasi pejoratiivset suhtumist seen- tesse: *sitaseen*, *okseseen*, *tatik*, *taticas*, *tatikseen*, *tatt*, *juudapäkk*.¹

¹ Valdavalt pejoratiivne suhtumine ilmneb järgmiste väljendite puhul: *seenetrial* (Mägiste 1982–1983: 2733; Saareste 1962: 1011), *seenekull*, *tatikavaht* (ERA II 280, 117 (4) < Keila – E. Kriitmäe (1940)), Loorits 1941: 51), *seenekülva* (ERA II 260, 47(5) < Märjamaa – E. Poom (1939)). Hallistest on üles kirjutatud sõimusõna- na *kurradi päkk*, Karksist *kuradi vanadiidruugu päkk*. Hallistes öeldi laisa inimese kohta *tuu vana pehme-päkk*. *Päkk* tähendab Lõuna-Eestis teadupärast seent. Eestist on *päkk* laenatud ka läti keelde ning ühtelangevusi on ka fraseologismis: *ei bekot!*, *ejpekot!* 'käi seenele!' (Ariste 1972: 116, 123). Väljendit *sõida seenele!* kasutatakse

Eesti talupoja võrdlemisi jahedast suhtumisest seentesse annab tunnistust ka eesti folkloor. Seentel pole siin märkimisväärselt kohta. Näiteks rahvalauludes esinevad seened vaid mõned korrad, sedagi peamiselt Setumaal, kus seente majanduslik kasutaminegi oli suurem kui mujal Eestis. *Olli' iks meil siih seenemõtsa', / Olli' iks meil tah tatimõtsa', / varikoh olli' meil iks vaheliku', / Sõrmus iks kullane kuluzi, / Huõrdu iks hõpepääkene, / Tati iks juuri tahoteh, / Seenejuuri siliteh* (Hurt 1907: 191–192). *Mingu ei pallu mehele, – / Sääil sa seene juuri silitset...* (Hurt 1905: 282). Pejoratiivses kontekstis on seeni nimetatud ühes Põlva kihelkonnast üleskirjutatud laulus: *Neo' külä noore mehe', / Põlva kolga kozilaze', / Nigu seene' sita pääl, / Vana' tati' varigo all* (Hurt 1875: 142; Vilbaste 1953: 90).

Eestlaste üsna põlglik suhtumine seentesse on oma jälje jätnud ka eesti rahvateadusse. Tõsiasi, et meie suuremates rahva argielu kajastavates arhiivides (Eesti Rahva Muuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv) on seeni puudutav materjal äärmiselt napp, annab kindlasti tunnistust mitte üksnes seente vähesest kasutamisest, vaid ka sellest, et teema on jäänud uurijate ning korrespondentide tähelepanu orbiidist välja. Ja küllap seetõttu, et seente roll eestlaste toidumajanduses ega muudeski rahvakultuuri kaanonisse kuuluvates valdkondades pole suur, on teema tähelepanu leidnud vaid harvades teaduspublikatsioonides, sedagi enamasti möödaminnes.² Et seenekorjamise ja

jutus, kui soovitakse vastumeelne või kasutuna näiv jutt lõpetada. Sõna tõsisest mõttest seeleleaatmisi tuleb ka akadeemilises trükisõnas ette (nt *Akadeemia* nr 11, 1996: 2382). Positiivse sisuga *õnneseen* on aga erandlik ja pärit saksa keelest.

Ka tänapäeva noorte slängikasutus ei jäta võimalust pidada seeni millekski aususväärseks: *seenekas* 'eriti hull soeng', sama ka *päss, pilvik* (http://www.eki.ee/cgi-bin/sl_dic/?42); *seenepress* 'vana sapakas' (http://www.eki.ee/cgi-bin/sl_dic/?54), *seent toksima* 'midagi igavat tegema, igavlema' (http://www.eki.ee/cgi-bin/sl_dic/?94); *toksi seent* 'kao minema', sama ka *sexi seent sa tutt mees; topi seen oma tilli* (http://www.eki.ee/cgi-bin/sl_dic/?6;?11).

Ka ilukirjanduses assotsieeruvad seened ikka millegi pigem põlastusväärsega. Näiteks tsiteerib Aleksander Suumani luuletusest:

„Palja jala alla jäi
midagi külma ja libedat
Äh tatikas [...]” (*Looming* nr 8, 2002: 1123).

² Etnomükoloogiliste küsimustega tegeletutest tuleks nimetada peamiselt vaid Aliise Moorat (1981; 1991), kuid temagi käsitlustes on analüüsiv mõõde vähene. Torikuliste kasutamisest on kirjutanud etnoloog Edgar Saar (1975). Rahvausundiga

muu koriluse uurimine jääb teadustöö huviorbiidist välja, pole iseloomulik üksnes Eestile, vaid teistelegi Euroopa maadele. Leopold Schmidt (1966: 146) kurdab, kuivõrd vähe on saksa keelealal korjemajandust uuritud, pea ühestki piirkonnast pole üles tähendatud ega säilinud vanemaid korjetraditsioone, -uskumusi, -laule jne. Sarnane seis on mujalgi.

Seentele tehtav propaganda ja selle mõju seentesse suhtumisele

Kui 19. sajandi teisel poolel alustati mitmetes Euroopa maades – peamiselt ajakirjanduse vahendusel – intensiivset propagandat kodumaistele metsasaadustele, siis „avastati” teiste seni marginaalset kasutamist leidnud vegetaarobjektide kõrval ka seened. 1860. aastatest alates algas mitmetes Saksa jt piirkondades selgitus- ja harimistöö seente propageerimiseks, eesmärgiks laiendada rahva toidusedelit. Eelkõige nähti ülesandena kodumaiste produktide tarvitamise propageerimist, sh korjemajanduse intensiivistamist. Olulise komponendina on uurijad rõhutanud asjaolu, et kui varem kuulusid seened kõrgkihi toiduratsiooni, olid delikatess, mida toodi sisse välismaalt, siis 19. sajandi teise poole innovatiivseks mehhanismiks seenekasutuse laienemises oli prestiiživajadus: kodanlik keskkiht võttis üle kõrgklasside prestiižinormid. Nii omandas seente tarvitamine prestiiživäärtuse, kusjuures kallid importkaubad vahetusid odavamate kodumaiste saaduste vastu (Tolksdorf 1973: 40–41, 53).

19. sajandi lõpukümnenditel leidis Eesti vasttekinud ajakirjandus, mis orienteerus tollal tugevalt saksa eeskujudele, tee nimetatud teema juurde õige ruttu. Eesti ajakirjanduses hakati suuremat tähelepanu pöörama metsasaadustele, eelkõige seentele ja propageerima nende korjamist. Osalt oli see kindlasti ajendatud püüust rikastada eestlaste toidulauda. Eeskujuks võeti siin mitmeid suurrahvaid, sh sakslasi, prantslasi, aga ka idanaabreid venelasi. Kindlasti tuleb selle kampaania ühe ajendina arvestada soovi end Euroopa kultuurrah-

seoses on seeneteemat puudutanud Ilmari Manninen (1929), üldkäsitlustes põgusalt Oskar Loorits (1926; 1941), Matthias Johann Eisen (1926), Uku Masing (1995). Kõrvalalana on etnomükoloogiat käsitlenud mükoloogid-bioloogid, näiteks Erast Parmasto (1994), Veiko Kastianje (1995), Hendrik Relve (1982; 1992; 1995).

vaste kaudu identifitseerida. Uute kartulisortide, veisetõugude jne sissetoomisel, millega tegid algust baltisaksa mõisnikud, nägid ka eesti kogukonna arvamusiidrid majandusliku efekti kõrval võimalust kaasajaga sammu pidada, st moderniseerimist võib vaadelda kui prestiižiga seotud eesmärki.

Lääne-Euroopa mõjudega saame arvestada ka seente propagandas. Eesti haritlaskond, kelle panuseks nimetatud propaganda põhiliselt kujunes, oli valdavalt saksa haridusega ja orienteerus saksa kultuuriruumile ning liikumistele saksa moeooludes. Seenepropaganda eesti ajakirjanduses toetus pikki aastakümneid välismaa eeskujudele. 1922. aastal kirjutatakse ajakirjas *Vikerkaar*, et Saksamaal peetakse kaseriisikat mürgiseks, sest teda ei osata toiduks valmistada. Venelased hindavat neid aga väga. Põhilisteks seenetarbijateks peab aga artikli autor katoliiklasi, kelle põhiline toit paastu ajal ongi seened liha aseainena (*Vikerkaar* nr 8, 1922: 252).

Sakslaste seenekasutusest on juttu 1938. aastal *Päevalehes*, kus eestlastele tuuakse sakslasi seenekorjamises eeskujuks. Artiklist selgub, et Saksamaal on seente kasutamine võetud isegi tollal kehtinud neliastaku kavva: paremad seened säilitatakse inimtoiduks, vähemväärtuslikud kuivatatakse ja jahvatatakse loomasöödaks. Samuti tuuakse välismaalt sisse uusi seenesorte ja katsetatakse nende kasvatamisega (*Päevaleht* 14.8.1938). Kas peituvad sakslaste sellise entusiasmi põhjused nende suures seenelembuses või milleski muus, selle kohta võib oletusi teha arvestades aastaarvu, mil teade lehes ilmus: Saksamaa valmistus sõjaks ning pingutas püksirihma. Kahtlemata oli aga seenepropaganda olnud Saksamaal juba aastakümneid tugev ning küllap ka tulemuslik, nõnda et näiteks Häädemeestel imestati Teise maailmasõja ajal saksa sõdurite üle, kes õuedest *sita-seeni* söögiks korjasid (ERA II 269, 362 (12) < Häädemeeste – Marta Mäesalu (1940)).

Ajal, mil algas seenepropaganda, tunti seeni ning tarvitati neid toiduks eestlaste seas üpris kesiselt. Propageerijate meelest oli sellel mitmeid põhjusi: küll ei mõista rahvas teha vahet mürgiste ja söödavate seente vahel, küll peetakse seeni väärtusetuks toiduks, küll nähakse seente söömisel hoopis võõramaist narrust, millest tõsine maainimene ei peaks õppust võtma. Nii leiame 19. sajandi lõpukümneid ja 20. sajandi esimese poole ajakirjandusest ridamisi artikleid, milles tehakse juttu seentest ja seenekorjamisest. Autorid hei-

davad inimestele ette, et nad küll suurt vaeva põlluvilja kasvatamisega näevad, kuid seda, mis lihtsalt metsast äratoomist nõuab, peetakse ülearuseks (nt *Linda* 25.8.1895: 530). Ajakirjanduses leiavad erilist hukkamõistu need, kes seeni vaid lehmadele ja lammastele kõlvuli-seks peavad.

Pea kõik autorid, kes sajanditaguses eesti ajakirjanduses seente teemat puudutasid, kaebasid eestlaste laiskuse ja teadmiste puudumise üle ning kutsusid üles seeni korjama. Nii arvatakse *Tallinna Sõbras* (27.5.1879): „See on üks suur patt, kui niisugune kallis rahva leiva särve hooletuse läbi aasta aastalt ikka vähemaks jääb.“ Artikli autor soovib seeni ettevaatlikult korjata ja need juba metsas puhastada, et „... seente lakad, kus seene seemned on, ärakooritud saavad, et see läbi nende siginemine ikka enam ja enam laiale lautud saaks“ (samas). Et eesti soost propagandistid orienteerusid peamiselt välismaale, ilmneb vastavates kirjutistes selgesti. Selle kohta mõned näited. 1891. aastal jutustab M. Pödder *Oma Maas* pealkirja all „Mõni sõna söödavatest seentest“: „Juba 17. sajandil ütles üks tubli munk von Hoogstraten: „Seened on maa peal kõige heategevamad kasvud, nemad toidavad rahvast ja see on nii tõsi, et Böömi-, Ungari- ja Itaaliamaa rahvas neid oma igapäevaseks leivaks tunnustavad, mis neile Jumala armu läbi ikka jälle uueste kasvab““ (Pödder 1891: 39 jj).

1894. aastal võetakse *Lindas* appi ka pühakiri, et seentele tehtav agitatsioon mõjusam oleks: „„Hoidke, et midagi hukka ei saa,“ õpetas Önnistegija jüngritele, kui ta rahvahulkasid kõrbes leivaga toit-tis.“ Artikli autor leiab, et leivast oskab meie rahvas küll lugu pida-da, aga „marju ja seeni, mida loodus meile künnita ja külvita jagab, ei viitsi me õigel viisil lõigatagi“. Ka arvab ta, et eriti peaksid metsasaadusi koguma vaesemad inimesed, kuid ka rikkamad võiksid oma toidulauda mitmekesistada (*Linda* 26.8.1894: 542).

Jaan G. Spuhl-Rotalia alustab meie esimest laiale lugejaskonnale mõeldud kodumaa seeni tutvustavat raamatut pika manitseva lausega: „Taimeriik pakub meile oma rikkast varandusest igal aastal tuhande sugust toiduvara küllalisel mõõdul üsna ilma hinnata, aga meie oma hooletus on, et seda ei viitsi tundma ega tarvitama õppi-da.“ Ka kurdab autor, et venelased on meie linnades pea ainsad seen-te tarvitajad (Spuhl-Rotalia 1905: 3).

Pole üleliigne märkida, et metsaandide kasutamist propageeriti eelkõige kriisiperioodidel, mil toiduga kitsas. Nii langebki suur osa vastavasisulistest üleskutsetest Esimese maailmasõja aastatesse. Tendents seeni propageerida ja ka korjata nälja- ja sõja-aastatel on täheldatav samuti Lääne-Euroopas (Marzell 1925: 28; Egardt 1954: 44). 1916. aastal on *Päevalehes* teade, millest selgub, et seente hinnad on sel sügisel mitmekordselt tõusnud. Põhjuseks nimetatakse toiduainete nappust (*Päevaleht* 10.8.1916). *Tallinna Päevaleht* (14.10.1918) kirjutab 1918. aastal: „... nüüd toidupuuduse ajajärgul ei tohi meie nende [st seente] korjamise ja alalhoidmise peale ükskõikselt vaadata.“ Eriti rohkesti ilmus seeneteemalist materjali Teise maailmasõja päevil.

Seente vähese populaarsuse põhjus nii eestlaste kui paljude teistegi rahvaste toidulaual on hirm seenemürgistuste ees. Näiteks Saksa aladel oli keskajal hirm seenemürgituste ees oluline põhjus, mis ei lasknud seenesöömisel levida (Tolksdorf 1971: 7).

Ka 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algupoolel aset leidnud intensiivne seenepropaganda eesti ajakirjanduses keskendus suuresti söödavate seente eristamisele mürgistest. Paljudes väljaannetes toodi ära illustreeritud seenekirjeldusi. Samas oli selge, et seente tundmaõppimine pildi järgi, eriti kui tegemist mustvalge trükiga, võib segadust veelgi suurendada. Seente puudulik tundmine ja vähene õpetus selles vallas kujunesid tõsiseks probleemiks, mis eriti teravalt teadvustus ajakirjanduses alates 20. sajandi algusveerandist. Näiteks 1918. aastal pajatab *Tallinna Päevaleht*, kuidas on asi lahendatud Saksamaal, kus korraldatakse rahva harimiseks seenenäitusi ning koolides õpetatakse seeni tundma. Artikli autor teeb ettepaneku ka Eestis näitusi korraldama hakata. Kirjutisele on lisatud lühiülevaade põhilistest seentest ning nende kirjeldused (*Tallinna Päevaleht* 21.10.1918).³ 1930. aastatel korraldati mitmel pool Eestiski seene-

³ Tegemist oli taas Lääne-Euroopa impulsiga, mille järellainetus nüüd Eestisse jõudis. Euroopa esimese seente kindlaksmääramise jaama asutas juba 1908. aastal Zürichis sealse botaanikainstituudi juurde prof H. Schinz. Saksa esimene seenemääramiskontor avati 1915. aastal Königsbergis, kus inimesed said tasuta lasta endakorjatud seeni määrata. Küllastajate arv kasvas seal aasta-aastalt. Esimese maailmasõja ajal toimusid seenenäitused mitmes Saksa linnas. Küllap soodustas rahva huvi sõja ajal nälg, kuid arvud olid stabiilsed ka pärast sõda (Tolksdorf 1971: 12; 1973: 41).

näitusi, mis esialgu küll veel omaette ekspositsiooni ei moodustanud, vaid leidsid aset põllumajandusnäituste raames (*Päevaleht* 29.7.1936; *Postimees* 28.8.1936; 20.7.1938).

Pretsedent oli loodud ja seenenäituste traditsioonile alus pandud ning pärast Teist maailmasõda toimusid seenenäitused võrdlemisi regulaarselt, nüüd peamiselt Tallinnas. 1946. aastal organiseeriti ENSV Riikliku Loodusteaduste Muuseumi botaanikaosakonna juhataja Gustav Vilbaste ideel seenenäitus muuseumi ruumes. Seal toimus see ka 1947. aastal. 1948. aastal leidis seenenäitus aset Tallinna raekojas, 1949. aastal Töötava Rahva Kultuurihoones. Seened korjati peamiselt Tallinna ümbruse metsadest, kusjuures liikide määramisel oli abiks meie üks juhtivaid mükolooge dr T. Leisner. Aja jooksul kujunes seenenäituste püsiasukohaks Tallinna Loodusmuuseum, kus alates 1956. aastast on näitus olnud peaaegu igal sügisel, välja arvatud mõned seenevaesed aastad. Seeneliike on eksponeeritud kuni paarsada. Esimene seenenäituse juht ilmus 1968. aastal, sellest tehti kordustrüki 1973., 1976. ja 1979. aastal. Alates 1976. aastast sisaldab ekskursioonijuht värvitahvleid. Seenenäitused on kujunenud Loodusmuuseumi kõige populaarsemaks ürituseks keskmise külastajate arvuga 500–700 inimest (Vilbaste 1951; Jaagomäe 1980: 808 jj). 1994. aasta sügisel oli Tallinna Loodusmuuseumis välja pandud üle saja erineva liigi seeni. 1989. aastal ilmus igati kaasaegne värvifotodega varustatud seenenäituse ekskursioonijuht.⁴

Siiski tasub rõhutada, et seente väljapanekuid külastas ja külastab nüüdki peamiselt linnaelanikkond, vähem maaelanikud. Suurem osa rahvast pidi endiselt leppima kirjutiste ja illustatsioonidega ajakirjanduses.

Trükisõna ning muu ühiskondliku propaganda roll seente tutvustamisel oli küllaltki suur. Mitmed autorid on maininud seenekasutuse suurenemist propaganda tagajärjel. Nii suurendas Saksamaal 1860. aastatel alanud selgitus- ja harimistöõ seenetarvitust oluliselt (Tolksdorf 1973: 40). Nagu kirjutab Britta Egardt Rootsi kohta, on seal seente toiduks tarvitamises ja seentesse suhtumises 19. sajandi teisel poolel alanud propaganda tulemusena viimase sajandiga toimunud

⁴Lääne-Euroopas algas seeneteatmike nii vajalik varustamine värvifotodega 1960. aastatel (Michael 1988: 27).

suured muudatused. Varasem põlglik ja üleolev suhtumine on asendunud austusega (Egardt 1954: 44). Samu tendentse on välja toodud Soome kohta (vt Talve 1973: 85).

Propaganda õigustas end ka Eestis: nagu tõendavad arhiivianndmed, on seente toiduks tarvitamine 20. sajandi algusest peale vähehaaval suurenenud. Isegi Lääne-Eestis ja saartel, kus varem üldse seentest ei hoolitud (Saareste 1962: 758), on hakatud seeni menüüsse võtma. Varasemast erinev suhtumine seentesse Lääne-Eestis ja saartel kajastub ka ajakirjanduses. Aastal 1938 avaldati ajalehes *Uus Eesti* lugu, milles räägitakse sadadest seenekorjajatest Noarootsi poolsaarel ja Vormsi saarel, kes metsast suuri korvitäisi puravikke ja kuuseriisikaid välja toovad. Samas tekstis mainitakse ka linlastest seenekorjajaid (*Uus Eesti* 8.10.1938).

Seenepropagandat „toetas” omal moel ka Teine maailmasõda ning sellega kaasnenud majanduslik surutis, mil toidulaua katmiseks ning mitmekesistamiseks hakati rohkem tarvitama metsaande. Seda soosisid ka kohalikud okupatsioonivõimud, korraldades üle maa seene- ja marjakorjamise aktsioone. Neisse kaasati ka linlasi, sealhulgas töötuid, ja isegi vanadekodude ning lastekodude kasvandikke. Metsaülemate kättenäidatud korjepiirkondadesse sõidutati seenekorjajad autodega, nad varustati kohapeal öömajaga. Organiseeritud olid kokkuostupunktid, kuhu korjatud seened sai viia ning teatud kaupade vastu vahetada: 1942. aastal olid vahetuskaubaks suhkur ja sool, edaspidi ka teised toidu- ja tööstuskaubad. Üleskutseid avaldati ajakirjanduses, tuues eeskujuks eriti agaraid korjajaid ning teada andes, kui palju nad seenekorjamisega teenivad – reklaam seegi. Ajakirjanduses avaldatud üleskutsete pealkirjad kõnelesid iseenda eest: „Algab marjade ja seente suurkorjamine” (*Postimees* nr 182, 4.8.1942: 2), „Linlased metsa marjule ja seenile” (*Postimees* nr 185, 7.8.1942: 4); „Suur huvi seente vastu” (*Postimees* nr 211, 7.9.1942: 2), „Seened sõjaaegse toidulisana” (*Postimees* nr 189, 20.8.1943: 4). Samuti avaldati ajakirjanduses määrusi selle kohta, kuidas seeni müügiks ette valmistada. Tartu Ülikooli taimihaiguste katsejaam korraldas Tartu turuhoones seenealast nõuannet (*Postimees* nr 182, 4.8.1942: 2; nr 187, 10.8.1942: 2; nr 208, 3.9.1942: 6; nr 211, 7.9.1942: 2; nr 218, 15.9.1942: 4; nr 185, 7.8.1942: 4; nr 169, 28.7.1943: 2). Selle kohta, et sõja ajal ja pärast seda tõesti seente tarbimi-

ne suurenes, annavad tunnistust ka arhiiviteated (nt Adder, KV 802/2: 164, Albu v).

Kuni 19. sajandi lõpuni ning osalt hiljemgi olid Eesti alal seenekorrajateks peamiselt vaesemad maaelanikud. Näljaperioodid puudutasid neid kõige otsesemalt ja nii orienteerus teatav rühm maaelanikkonnast metsasaaduste korjamisele, suurem osa saagist tarvitati ise, osa aga läks ka müügiks. See puudutas nii marjade, linnumunade, metsikute kasvude, pähklite kui seente korjamist. Sageli oli tegu elu heidikutega, kellele metsasaaduste korjamine oli ainus võimalik tegevusala. Samas omandasid kindlad metsasaaduste korjajad teatud professionaalsuse: nad teadsid paremaid korjamiskohti ning tundsid seeni paremini.

20. sajandi esimese poole lõpul on aina enam juttu linlastest seenekorrajatest. Üha rohkem leiab aset väljasõite linnadest kaugematesse metsadesse. Arvestades transpordi kulukust, ei saa tegu olla enam üksnes vaesema elanikkonnaga. On ilmne, et seentele ja nende korjamisele tehtud propaganda tabas eelkõige linlasi ja keskmise jõukusega elanikkonna kihte, kellele oli propaganda kättesaadavam (regulaarselt tellitav ajakirjandus, seeni propageerivad brošüürid, seenenäitused, üha enam vegetaarseid retsepte pakkuvad kokaraamatud) ja kelle valmidus uuendusi vastu võtta oli suurem. Seaduspärasus, et uuenduste difusioonis eksisteerib positiivne korrelatsioon uuenduste ülevõtmise valmiduse ja informeerituse astme ning hari-dustaseme vahel (Tolksdorf 1971: 11), ilmneb ka selles kontekstis. Nii muutusid Eestis ühtlasi seenetoidud linlaste seas populaarseks, kuid kindlasti enam mitte kehva aja näljaleevendusena, vaid eriilmeliste hõrgutistena. Ajakirjanduses pakutud retseptid olid kõike muud kui vaesema maaelanikkonna seas tavaline leiva- või kartulikõrvane soolatud seen. Kasutusele tulid mitmesugused seenesalatid ja hautised. Oma mõjuta ei jäänud propaganda siiski ka maaelanikkonna seas, kuigi tõenäoliselt pigem sekundaarselt: nagu väidab ka Aliise Moora (1964: 262), levis seente söömine maale linna vahendusel. See sekundaarne vahendus – linlike tarbimisviiside matkimine – avaldas oma mõju mitmeid aastakümneid hiljem. Paralleeli võib tuua Rootsist, kus kõrgema seisuse lauale ilmusid seened juba 18. sajandil, maaelanikud hakkasid neid hindama aga alles 20. sajandil (Moora 1981: 653).

Propaganda mõju innovatsioonides ja difusioonis ei saa seepärast veel üle hinnata. Innovatsioonisõbralikkus sõltub suuresti suhtumisest konkreetseesse nähtusse. Mis puutub seentesse, siis muutis propaganda suhtumist vaid osaliselt. Nagu kirjutab Ulrich Tolksdorf, ilmus vaatamata massiivsele propagandale turgudele ikka vaid kaks-kolm seeneliiki, samal ajal kui traditsiooniliselt seenelembestes piirkondades oli turgudel müügil 30–50 seeneliiki (Tolksdorf 1971: 11). Samas ei tarvitse seente valik turgudel anda tegelikku pilti seente populaarsuse kohta mingis piirkonnas. Nii näiteks ilmus Tartu ja Tallinna turgudele juba 1930. aastatel oma paarkümmend seeneliiki (vt Witkowsky 1933; 1936; Leisner 1937). Kuid kui arvestada sellega, et Eesti linnade peamine seentega varustaja oli tollal Petserimaa, mis teadupärast kuulub seenesõbralikku kultuuriareaali, ei saa neist andmetest järeldada kogu Eesti seenelembuse tõusu.

Kui kuni Esimese maailmasõjani veeti Petserimaalt seeni isegi Peterburi, siis alates 1920. aastatest keskenduti olude sunnil vaid Eesti turule. 1920. aastate lõpul koonduski Eesti põhiline seente kokkuost ja vahendus – või nagu tollal öeldi *seenetööstus* – Petserimaale, kus 1926. aastal oli alanud plaanipärane seente ümbertöötlemine (*Maa Hääl* 16.6.1939). Omaette kuulus oli Petseris tegutsenud seente kokkuostja ja marineerija venelane Hodorovski, keda nimetati Eesti seenekuningaks. Nimetatud ettevõtja varustas seentega suuremat osa Tallinna ja Tartu kauplustest ja restoranidest (*Esmaspäev* 20.8.1928). Kuid lisaks Petserile ja Petserimaale olid ka teised Ida-Eesti piirkonnad olulised linnade varustajad seentega ning seente müügiks korjamine jäi Ida-Eesti eripäraks. See tuleneb aga seente üleüldiselt suuremast populaarsusest Ida-Eestis.

Seenekasutuse geograafia

Esimesena hakkas süstemaatiliselt uurima seente rolli inimkultuuris Robert Gordon Wasson. Muuhulgas tegi ta tähelepaneku, millele on oma hilisemates töödes toetunud mitmed seente kultuurilisi dimensioone uurinud autorid. Nimelt märkas ta diametraalselt erinevat suhtumist seentesse erinevatel indoeuroopa rahvastel. Kuigi seened kasvavad Euroopas igal maal, suhtuvad ühed rahvad neisse austusega, teised põlgusega. Wasson leidis, et seentesse eriilmelise suh-

tumise juured peituvad aegade hämaruses ja on peidus religioonis (nt Wasson 1968). Ta nimetas seenelembeseid rahvaid mükofiilseteks ja seeni põlgavaid rahvaid mükofobseteks.⁵ Asjaolu, et kui näiteks slaavi ja romaani rahvad suhtuvad seentesse lugupidamisega ning tarvitavad neid rohkesti toiduks, siis germaani rahvad on tuntud oma seenepõlguse poolest, on täheldatud erinevais kontekstides. On märganud erinevat suhtumist seentesse ühelt poolt Ida- ja Kagu-Euroopas, teiselt poolt Lääne- ja Põhja-Euroopas. Nii näiteks jagab Vladimir Toporov samuti mõtet kultuuride jagunemisest mükofiilseteks ja mükofobseteks: esimestes tuntakse seeni hästi, teistes kesiselt. Vanad kreeklased nimetasid seent „jumalate toiduks”, asteegid „jumalate lihaks”, mükofobsetel rahvastel on aga seeni tõlgendatud kui „saatana leiba”, „surnute toitu”, „väljaheidet” – st kui midagi, mis inimestele toiduks ei kõlba (Toporov 1987: 335).

Venelasi – või ka laiemalt slaavlasti – on traditsiooniliselt peetud eriti seenelembesteks. Selle kohta on toodud hulgaliselt näiteid-viiteid, nii üldistavaid (nt Viola 1972: 47; Žurbinski 1987: 5) kui isikute tasandil (nt Wasson 1986: 17). Arheoloogiaalases kirjanduses on viidatud sellele, et seened olid oluline korjeobjekt varakeskaegsetele slaavlastele – erinevalt näiteks germaanlastest (Staszczak 1972: 53). August Wilhelm Hupel kirjutab 18. sajandil headest söögiseentest, mida lätlased ei hinda, küll aga venelased (Hupel 1777: 505, 506). 19. sajandi alguskolmandikul teatab Saaremaa kirjamees Johann Wilhelm Ludwig von Luce, et Saaremaal hindavad seeni üksnes sealsed venelased (Luce 1823: 374). Roman Jakobson on edastanud seiga, kuidas ta 1919. aastal Moskva lähedal Puškinos koos Vladimir Majakovskiga suvitas – see käinud pea iga päev seenel ja tulnud tagasi tavaliselt suure korvitäiega. Majakovski, kes tundnud väga paljusid seeneliike, rääkinud, et seente korjamine annab hea loomingu impulsi (Wasson 1968: 183). Kuulsale vene näitlejale ja teatriuendajale Mihhail Tšepkinile, Aleksander Herzeni ja Maksim Gorki heale sõbrale, polevat seentekorjamiseks päevavalgestki pii-

⁵ Wassonist ja tema teaduslikust pärandist avaldas käesoleva artikli autor 1998. aastal ajakirjas *Akadeemia* artikli „Suur seeneprohvet. Sada aastat etnomükoloogia rajaja R. Gordon Wassoni sünnist“. Analüüsisin tema rolli etnomükoloogia alusepanijana, hallutsinogeensete seente tutvustajana ja tema mõju droogide subkultuuridele ning tema kohati vaieldavat panust etnoloogiateadusse.

sanud – ta käinud seenel isegi öösel laternaga (Kaurinkoski 1994: 7). Olgu siis tegemist kuulsuste või tavaliste inimestega, kuid venelaste seenelembust on ikka naaberrahvaste jahedale suhtumisele vastandatud. Ilja Žurbinski kirjutab sellest, et Moldovas pole seened kunagi mänginud sellist rolli nagu Venemaal või Valgevenes (Žurbinski 1987: 5). Taolisi vastandusi kohtab erialases kirjanduses hulgaliselt. Võib-olla on venelaste seenelembus ülepaistunud üldistus. Nagu kirjutab V. Toporov, esineb ka venelaste seas erinevat suhtumist seentesse. Vene keeles on seentel kohati pejoratiivne tähendus, näiteks lokaalne sõimunimi – *грибоеды* 'seenesööjad'. Väikesel areaalil võib Venemaal ette tulla nii mükofobiat kui mükofiiliat. Opositsioonid võivad esineda isegi külade tasandil: meie külas on nii, aga naaberkülas teisiti (Toporov 1985: 329). Nähtus, et territoriaalselt kõrvuti asetsevate kogukondade emilise üksteisest eristamise vahendiks võib kujuneda mingi autonoomne, ka marginaalne kultuurielement, kannab endas teiselt poolt konsolideerivat funktsiooni,⁶ selles kontekstis lõhub Toporovi toodud tähelepanek aga üldkehtivat arvamust venelaste üleüldisest seenelembusest.

Muuseas annab pigem negatiivse seentesse suhtumise kohta kohati tunnistust ka vene ilukirjandus. Dostojevski on korduvalt kasutanud oma teostes seenesümboolikat: *съешь гриб* 'söö seent, ülekantult – sa ei saa midagi' („Härra Prohhartšin“); *Ты гриб, а он князь* („Vennad Karamazovid“). Pavel Melnikov-Petšerski (1955: 382) laseb ühel oma tegelasel, Makar Tihhonõtšil vanast peast naitumisele käega lüüa: *Куда мне, старому грибу, с молодой женой возиться?*

Niisiis venelased ise end ülearu seenelembeseks ei pea. Näiteks kurdivad ühe veel üsna hiljuti trükivalgust näinud seeneraamatu autorid täpselt niisamuti nagu nende kolleegid lääne pool asuvates maades: „Naljakas öeldagi, aga isegi sellistest eksootilistest „meretagustest“ toitudest nagu datlitest, banaanidest, kohvist või kakaost

⁶ Ilmari Mannineni teatel põlgavad soomlased häid söögiseeni (soome keeles *tatti*) halvaks toiduks, mis „kõlbavat vaid venelastele“ (Manninen 1931: 47). Sarnast suhtumist kohtab Siberi eestlaste seas, kes teatud seeneliike vaid venelastele sobivaks peavad (vt Jürgenson 2002: 217). Eestlased ja muidu seenesõbralikud setud eristavad end venelastest selle alusel, et viimased korjavad seeni koos ussidega (Vetekaja, KV 104: 1066, Jõhvi; autori välitööd 1992, Vilo v, Laberitsa k).

teame me rohkem kui näiteks seentest” (Rusanov & Võštšepan 1988: 4).

Lääne- ja Põhja-Euroopa, sh Põhja-Saksamaa, Briti saarte ja Skandinaavia rahvad on viimase ajani jäänud võrdlemisi tõrksaks seeni sööma. Põlglik suhtumine seentesse kajastub ka sealsetes seenenimetustes. Sakslased näiteks on oma kõiki seeni tähistava üldnimetusegi laenanud ladina keelest. Sealsest seenenimetusest *boletus* sai vanaülemsaksa *Buliz*, millest arenes hiljem *Bülz*, *Bilz* ja lõpuks tänapäevane *Pilz* (Heilborn 1905: 9; Marzell 1925: 28). Sarnane on olukord inglise keeles, kus puudub sõna, mis viitaks seenele kui millelegi söödavale: omakeelne *toadstool* tähistas pigem mitesöödavat seent. Prantsuse kultuuri mõjul tuli 15. sajandil kasutusele *mushroom* (pr *mousseron*) ning sel ajal hakati Inglismaal ka paari seeneliiki söögiks tarvitama, vähemalt teatud valgustatud ringkondades. Üldjuhul jagunesid seened aga kaheks: need, mis tapavad, ja need, mida on parem vältida (Wasson 1968: 180; Toporov 1985: 311).

Germaanlaste seenepõlglikkusest on teateid juba keskaegsetes ürikutes. Saxo Grammaticus (u 1150–1220) kirjutas ühest 10. sajandil aset leidnud taanlaste sõjakäigust Rootsi: „Pärast kevadist sula tuli Hadding tagasi Rootsi ja veetis seal viis aastat sõda pidades. Kuna sõjakäik venis pikaks, kannatasid tema sõdalased, kui olid ära tarvitanud kõik söögivarud, rängasti nälga ja läksid metsa seeni korjama, et leevendada oma nälga. Viimaks, kõige suurema häda sunnil, sõid nad oma hobuseid ja lõpuks toitsid end koerakorjustega. Ja mis veelgi hullem, nad ei kokkunud tagasi söömast inimeste jäsemeid” (*Gesta Danorum* 1, VII, 7, tsit Wasson 1968: 184).

Nagu eestlastelgi, puuduvad ka mitmetel germaani rahvastel rahvapärased nimetused erinevate seeneliikide tähistamiseks. Eestlaste *tatikate* ja *sitaseente* vasteid leidub nii sakslastel, skandinaavlastel kui inglastel. Inglise *toadstool*’ist oli eespool juttu. Schleswig-Holsteinis oli näiteks *Poggenstöhl* kõikide seente ühisnimetus. Pejoratiivsed koondnimetused on ka sealsed *Düwelshoot*, *Düwelspannkoken*, *Taterflesch* ’mustlaseliha’ jne (Tolksdorf 1971: 10). Martin Lutherile omistatakse kõnekäändu *nicht einen Pfifferling wert* ’pole kukeseentki väärt’ (Heilborn 1905: 25). Ka järgmised vanasõnad ja kõnekäändud on näiteks selle kohta, et seen ei kuulu mitte kõige väärtuslikumate asjade hulka: *Einen Schwamm kann jedes Kind ausdrücken* ’lolliga saab igäüks kergesti toime’; *Pilze wachsen*

schneller als Eichen 'väärtuslik vajab rohkem aega' (*Sprichwörterlexikon*. 1985: 445; 524); *Schwamm drüber!* 'aitab sellest, olgu unustatud' jm. Kiilaka kohta öeldakse: *Er kann sich mit dem Schwamm frisieren*. Vana rämpsü nimetatakse *der ganze Schwamm*. Millegi kaotsimineku puhul öeldakse, et see on *in die Schwämme* (ka *in die Pilze*) *gegangen* (Röhrich 1973: 911). Väljendil *Viel Schwamma – viel Jamma* on vasteid tegelikult ka mõnedes mükofiilseks peetud maades: itaalia *Anno fungato – anno tribolato* 'seeneaasta – häda-aasta' (*Handwörterbuch...* VII. 1935–1936: 31). On ütlematagi selge, et suvi, mis on soodne seentele, on halb viljale, nii et siit ei tarvitse tingimata välja lugeda põlglikku suhtumist seentesse. Eelnevaga seostub Lutsi eestlaste keelesaarelt Lätis üles kirjutatud uskumus, et kui kasvab palju seeni, siis on oodata halba leivasaaki (E, St K 28, 247 (65) < Lutsi-Bondevik; E, St K 28, 278 (97) < Lutsi-Bondevik).

Rootsi kohta kirjutab Karl Linné (1707–1778) *Flora Lapponicas*, et seal tarvitavad vaid välismaalased seeni toiduks (Wasson 1968: 184). Poola teadlane K. Moszyński teatab: „Mis olulisem on, et slaavlastest läänes elab üks rahvas, kes ei söö seeni ja kes neid koguni põlgab. See rahvas on sakslased” (Staszczak 1972: 52). Fritz Skowronnek kirjeldab slaavi rändtööliste suhtumist Saksamaal: „Ma tean enda kogemusest, kuidas slaavi viljakoristajad sakslaste rumalust naeravad, kes arvukatest söögiseene liikidest kõige rohkem kümmet kuni kahteist tunnevad” (Tolksdorf 1973: 40). Aga ka meie sugulasrahvas soomlased nimetasid seeni veel 20. sajandi algul halvustavalt *sammakon saarnastuoli* (Manninen 1931: 47).

Nagu argitasandil ei ole seentel ka Lääne-Euroopa kõrgkultuuris pea mingit tähendust või kui, siis negatiivne. Ingliskeelses kirjanduses pole näiteks Chaucer ja Milton seeni kordagi maininud, Shakespeare, Spencer, Shelley, Keats, Tennyson, Edgar Allan Poe, D. H. Lawrence ja Emily Dickinson kasutasid mõistet *seen* pejoratiivses tähenduses. Keats kirjutab *Endymionis*: „Seenesugu” on justkui „haiglased ja kahvatud, külmad seemed, laiba palge jumega”. Tennyson laseb ühel oma kangelannal, Lynetlel ära pöörduda Garethist, kuna see lõhnavat nagu “roiskunud seen” ja olevat nagu “mõni metsa raibe”. Spencer seostab “õudseid sitaseeni” talvega. Shelley kirjutab: “Ja seemed ja käsnad, kus kõdu ja põrmu, / on vettinud pinnasest

tõusmas kui udu, / kahvatust, kaamest kui määndunud laip, / neid elustab looduse kasvuväe vaim.”

Ka kaasaegsemate autorite suhtumine on sarnane. Emily Dickinson kirjutab: „Kui loodusel oleks üks tõeline heidik, / kui põlgaks ta üht oma poega, / kui loodusel oleks üks isiklik Juudas, / siis seen – just see oleks see“ (tsit Wasson 1968: 182; Hudler 1998: 173).

Saksa kirjanduses peegeldab germaanlaste mükofobset suhtumist seentesse Thomas Mann, kui paneb oma *Võlumäes* peategelase suhu järgmised sõnad: „Paks belglasest kapten seevastu, kes tervena ära sõitis, kui mina siia saabusin, oli Gaffky nr 10 olnud, lausa kihanud oli ta neist, ja seejuures oli tal ainult üsna väike kavern olnud. Seenele mingi nad oma Gaffkyga! Mina teen lõpu, sõidan koju, kui see ka mu surm on!” (Mann 1995: 7).

Prantsusmaagi, mida muidu peetakse traditsiooniliselt mükofiilseks maaks, on kasvatanud kirjanikke, kelle sule all kujutatakse seeni pigem negatiivsena. Näiteks laseb Antoine de Saint-Exupéry oma väikesel printsil öelda: „Tean üht planeeti, kus elab punase näoga härra. Ta ei ole kunagi lilli nuusutanud. Ta ei ole kunagi tähti vaadanud. Ta ei ole kunagi kedagi armastanud. Ta pole kunagi muud teinud, kui ainult arvutanud. Ja terve päeva kordab ta nagu sinagi: „Mina olen tõsine inimene! Mina olen tõsine inimene!” Ja ajab enda uhkusest puheville. Kuid see ei ole inimene, see on seen!” (Saint-Exupéry 1993: 24).

Ka Euroopast väljapoole jäävaid rahvaid on mõned autorid üritanud liigitada kas mükofiilseteks või mükofobseteks. Claude Lévi-Strauss lahterdab näiteks hindud – kes nimetavad kõiki mittesöödavaid seeni põlglikult *koera kuseks* – mükofobsete rahvaste hulka. Samas avaldab ta arvamust, et millalgi olid hindud pigem mükofiilsed. Põhjenduseks toob ta, et aladel, mille aarialased esimesena valutasid, s.o Loode-India, Pandžab ja Kashmir, on sikhidest ja moslemitest, st mittehinduistlik rahvastik seesesõbralik (Lévi-Strauss 1994: 228). Ameerika põlisrahvaste suhtumine seentesse on erinev. Irokeesid sõid vähemalt kuut liiki seeni, aga suhtumine seentesse oli ambivalentne, seostades kohati neid surmaga. Irokeeside naabrid odžibvad pidasid seeni surnute toiduks. Seente seostamine surma ja näljaga näib olevat olnud levinud ka Lõuna-Ameerikas. Mõned Atlandi ookeani rannikul elavad hõimud suhtuvad seentesse negatiivselt, pidades neid näljatoiduks. Pueblode hulka kuuluvad tevad ase-

tavad seeni süües ettevaatuse mõttes kepi risti üle paja. See ettevaatusabinõu peab vältima tervisekahjustusi (Lévi-Strauss 1994: 235, 236). Meie teeneka handiuurija Edgar Saare teatel handid seeni ei söönud, väites, et seened kõlbavad toiduks vaid põhjapõtradele. Hiljem on nad hakanud venelaste eeskujul seeni siiski toiduks tarvitama (Edgar Saare suuline teade). Sama lugu on jakuutidega (vt Bychkova Jordan & Jordan-Bychkov 2001: 35).

Mükofiilse ja mükofobse suhtumise piir võib joosta ka läbi ühe kultuuri. Saksa keeleroumis, mis kuulub kahe areaali kontaktalasse, on näiteks seeni söödud valdavalt vaid piirkondades, kus puututi kokku slaavi või romaani rahvastega (Tolksdorf 1971: 7; 1973: 53, 39; Schürmann 1994: 146).

Samamoodi kuulub kahe areaali kontaktalasse ka Eesti. Ühelt poolt Skandinaavia ja saksa, teiselt poolt slaavi mõjud on kujundanud kultuuri, millel on ühisjooni mõlemalt poolt. Kui rääkida eesti talurahva suhtumisest seentesse, võib arhiivimaterjalidele toetudes täheldada seenekasutuses ilmnevat üldist tendentsi, et mida ida poole⁷, seda rohkem on seeni söödud ning suhtuminegi seentesse on idas, st Peipsi ääres ja eriti Setumaal lugupidavam kui mujal. Aliise Moora peab üheks seente korjamise põhjuseks Peipsimaal suuremate metsade olemasolu (Moora 1991: 286). See pole ilmselt siiski peamine. Kuna suured metsad laiuvad ka seenepõlglikes piirkondades nagu Lääne-Eesti, siis on Ida-Eesti seenekasutuses tõenäolisem slaavi mõju. Seda tõendavad ka Ida-Eestis kasutatavad seenenimetused, mis on suures osas üle võetud venelastelt: *padasinavik*, *krasnuha*, *valnuk*, *maslänka* jt.⁸ Muide, lihtsustavat lähenemist, et seened on populaarsed seal, kus neid kasvab, on kasutatud ka teiste rahvaste puhul. Nii näiteks arvab Severino Viola, et suurimad seenetundjad ja -sööjad on poolakad ja venelased metsade rohkuse tõttu neis maades (Viola 1972: 47). On ju tõesti Ida-Euroopas suuremad

⁷ See on siiski vaid laiapiiriline üldistus, millest irduvad erandid on küllalt silmatorkavad. Nii ei osata Ida-Eestiski kohati eristada pilvikute erinevaid liike, võipuraviku suhtes väljendutakse ühe korrespondendi saadetud teates peaaegu nagu saartel: „Raisad libedad, meie neid ei söö, pole kõhe taht“ (Vetekaja, KV 104: 1065, Jõhvi).

⁸ Venepäraseid seenenimetusi kasutavad laialdaselt ka eestlastest väljarändajad Siberis, kusjuures ühe ja sama venekeelse sõnaga tähistatakse paikkonniti erinevaid bioloogilisi liike (autori välitööd 1996, Omski oblast).

metsad kui Lääne-Euroopas. See aga ei seleta, miks püsib erinevus ida ja lääne vahel juba alates keskajast (Schürmann 1994: 148). Puhalt ökoloogilisi põhjusi on kultuuripiirkondade jaotamisel mükofiilseteks ja mükofobseteks välja toonud teisedki autorid (nt Žurbinski 1987: 5). Samas on selge, et toiduainete kultuurilisel selekteerimisel on siiski hulga rohkem kriteeriume kui vaid ökoloogiline eeldus.

Kui üheks Ida- ja eriti Kagu-Eesti eripäraks oli seenekorjamise suurem orienteeritus turule, siis teiseks on sealne seente kuivatamise traditsioon, mida mujal Eestis esineb harvem. Siiski on ka Ida-Eestis nagu mujalgi põhiliseks seente säilitusviisiks soolamine.

Põhja- ja Lääne-Eestis on aga seente populaarsus hoopis väiksem. Näiteks Harjumaalt saabunud korrespondentide vastuste põhjal võib öelda, et seenetundmine oli seal üpris kesine. Vähe teati erinevaid seeneliike, rohkem tunti seeni puude järgi, mille all nad kasvavad: kase-, lepa-, kuuse-, männiseened. Nimetatud on *kännuseeni*, *kärbseeni*, *murumuna*, *tatikaid* ja *rabaseeni*. Söögiseened jaotas sinne rahvas kolme rühma: *seened*, *tatikad* ja *riisikad* (Leek, KV 318: 118–124, Jüri).

Küsimus, miks on Eesti lääneosas seeni vähem söödud kui idaosas ja miks suhtuminegi seentesse on nii erinev, jääb siiski õhku. On üritatud seletada seenekasutuse ja suhtumise erinevust maa eri piirkondades looduslike (suurte metsade olemasolu) või majanduslike (vaesus) tingimustega või perekonna sotsiaalstruktuuriga (suured pered), kuid alati pole need ammendavad. Nii näiteks oli seenekasutus eriti vähene Lääne-Eestis ja saartel. Ühest põhjendust sellele anda ei saa. Kui näiteks Setumaal on ühe seente toiduks tarvitamise traditsiooni põhjusena nimetatud suurte perede olemasolu ja sellest tulenevat kokkuhoiuvajadust (autori välitööd 1992, Vilo v), siis Saaremaal, mis on samuti tuntud paljulapseliste perede poolest, tarvitati seeni vähe. Setude puhul võib ühe seente populaarsuse põhjusena nimetada kreekakatoliiklust, millega mitmete rahvaste seenelembust põhjendatakse – seened esinevad neis maades teatavasti paastutoiduna. Õigeusk, mis levis 19. sajandil ka Eesti saartele, pole vähemalt vaadeldavas valdkonnas sealsete elanike mentaalsust mõjutanud ning kontrastid seentesse suhtumises on püsinud ka 20. sajandil.

Seente populaarsuse geograafia on mitmemõõtmeline ega ole ilmselt lahendatav ühe-kahe aspekti väljatoomisega. Ka vaimse rahva-

kultuuri osa ei saa ilmselt arvestamata jätta. Iidsed usundikujutelmad on ajale paremini vastu pidanud just Setumaal. Seal on seenigi rohkem korjatud ja suhtumine seentesse on teistsugune kui näiteks saartel.

Soomes jäid ohvripuud ja kivid kasutusse idas, kui läänes oli vastav traditsioon juba hääbunud. Neid erinevusi ei saa seletada üksnes geograafiliste põhjustega. Usu- ja legenditraditsioon on tugevam just Ida-Soomes (Sarmela 1969: 262). Seeni süüakse Soomes samuti rohkem maa idaosas kui lääneosas (Rantala 1987: 28). Seda, et nii Eestis kui Soomes kasvab seente tarvitamine läänest ida suunas, märgib ära ka Aliise Moora (1981: 653). Paralleelid ei tarvitse siiski olla juhuslikud. Meilgi pole ammendavat seletust mitmete kultuuri-phenomenide pikemaajalisele püsimisele just Ida-Eestis. Kui neid põhjusi tunneksime, leiaksime võib-olla seletuse ka meid huvitavale probleemile. Üks, kuid kindlasti mitte ainus põhjus on ilmselt õigeusk. Nagu nägime, on Venemaalgi, mis on valdavalt õigeusuline, siiski eristatavad piirkonnad, kus seentesse suhtutakse erinevalt.

Uuritud on seente usundilist aspekti ja jõutud järeldusele, et seentega seotud uskumusi on rohkem seal, kus seeni on rohkem söödud, st usundikujutelmade kujunemisel on olnud praktiline alus (Egardt 1954: 44). Seos võib aga olla ka vastupidine: just seente positiivne roll usundis pole lasknud neid mõnes regioonis lülitada välja toidusedelist. Eestlased ja soomlased on sajandeid kuulunud peamiselt germaani kultuuri mõjualasse, mis seletaks ka seente vähese populaarsuse vähemalt viimaste sajandite jooksul ja nende suurema populaarsuse setudel, kes on rohkem kokku puutunud slaavi keskkonnaga. Teise võimaliku lahendusena seente pejoratiivsusele võiks kõne alla tulla kunagi seentega seostunud oletatava sakraalsuse kadu hilisematel sajanditel. Kui aktsepteerida mõningate autorite (Ahti, Balázs, Lehtisalo jt) mõttekäike, mis püüavad tõestada – peamiselt keeleandmete toetudes – teatud seeneliikide hallutsinogeensusest tingitud auväärset rolli ürgses šamanistlikus maailmapildis (sellele eeldusele toetub oma arvukates teostes ka eelmainitud R. Gordon Wasson) ja oletada, et uue, kristliku ideoloogia maksvusele pääsemisega tõrjuti vana maailmavaate sümbolid väärtushinnangute perifeeriasse, seletaks see halvustava suhtumise kujunemist seentesse. Samas on mõningad autorid oletanud, et eelarvamused seente suhtes on „lihtsalt harjumustest tingitud distantsihoidmine ilma sügavamate

religioosset või ebausulist laadi põhjusteta” (Egardt 1961: 385). Samuti on väidetud, et keskaja inimese taimse toidu valik ei baseerunud niivõrd selle toiteväärtusel, kui võrd tervislikkusel. Iga köögivilja kasutati primaarselt ravimina ning alles sekundaarselt ja suhteliselt hilja muutus see toiduaineks. Järeldatakse, et kuna seente rahvameditsiinilisest rollist pole midagi teada (eesti rahvameditsiinis on küll teada seente kasutamist ravimina, kuid peamiselt vaid välispidisel), muutunud seened selles kultuurilises väärtuste süsteemis „antitoiduks” (Becker-Dillingen, tsit Tolksdorf 1971: 8). Hirm seenemürgistuste ees on olnud alati suur ja on tänapäevani, kuid põlglikku suhtumist seentesse sellega seletada on siiski küsitav, sest mürgiseid seeni pole sugugi rohkem kui mürgiseid marju jt vilju. Niisiis pole tänapäevani antud küllaldast ja kõiki osapooli rahuldavat seletust seente erinevale rollile erinevate rahvaste juures. Selge on aga see, et erinev suhtumine seentesse, mis iseloomustab Euroopa ida- ja läänepoolseid rahvaid, on olnud iseloomulik ka kahe kultuuriareaali kontaktalasse jäävale Eestile.

Seentesse suhtumine tänapäeval

Tänapäeval pole Eestis enam seentesse suhtumises suuri paikondlikke erinevusi nagu näiteks veel 20. sajandi alguses. Rohkete Eesti Rahva Muuseumile saabunud korrespondentide vastuste analüüsimise tulemusel võib öelda, et seente korjamine on geograafiliselt ühtlustunud. Linnaturgudel kauplevad seentega põhiliselt kohalikud ja ümberkaudsete maa-asulate elanikud, kaugemalt, nagu varem oli kombeks, tullakse vähem. Kui veel 1930. aastatel varustas linnu seentega suures osas Petserimaa, siis tänapäeval nii kaugelt seeni ei veeta, kohapealseid korjajaid on piisavalt. Siiski on teadetes nimetatud seenekorjamise populaarsust suurte metsade läheduses. Kuigi suur osa inimesi usaldab süüa vaid nn *piimaseeni* (*Lactariuse* liigid), tõendavad arhiiviteated, et korjatavate liikide valik on pisitasa siiski mitmekesisistunud.⁹ Tänapäevane seenekorjamine on suuresti meelelahutuslik ning kuulub samasse rubriiki tervisespordi või matkamisega, teiselt poolt aga apelleerib sellele trend tervislikult toituda

⁹ Ühes Albus saabunud korrespondendi vastuses loetletakse suur hulk erinevaid seeneliike ning väidetakse korjatavat üle 60 liigi (Adder, KV 802/2: 163).

ning siingi on seentel oma osa. Need kaks käitumistasandit, mida võib kokku võtta ühisnimetaja alla tervislik eluviis, mõjutavad nii vaba aja veetmise kui tarbimise trende. Rohkem kaloreid kulutada ning vähem neid omastada on tänapäevaseid valikuid oluliselt suunav kultuuriline sund või vähemalt soovitus. Kui üldiselt sisaldavad meil väljaantavad kokaraamatud vähe seenetoitude retsepte, siis näiteks kõneka pealkirjaga „Saledaks saada, saledaks jääda” jagab neid ohtrasti (vt Sepp 1994).

Traditsioon, mis eestlaste puhul on pigem seenepõlglik, taandub selektsioonisurve mõjul, mida kujundab toiduaine- ning vaba aja tööstus. See on nii ka teistes maades. Kui näiteks 20. sajandi alguse Ameerika kuulus veel selgelt mükofoobsesse areaali, mida on värvi-kalt iseenda näitel kirjeldanud R. G. Wasson (vt 1986: 17), siis selle-sama sajandi lõpul eksisteerivad üha enamates USA linnades seenekorjajate klubid, tekkinud on tõsine probleem nendega, kes masside-na kogunevad metsadesse loodusande ära korjama (Hudler 1998: 147). Tänapäeva inimene on suuresti reklaami ohver ning erineva-test moevooludest manipuleeritav.

Seenepropaganda, mis sada aastat tagasi pidi inimeseni jõudma n-ö otsetabamusena, ei tarvitse tänapäeval esineda enam täpselt samas vormis. 2000. aasta seenerikkal suvel kirjutas *Postimehe* reporter Toomas Sildam sellest, kuidas ligi 80 seenelist eksis Väraska kandis Venemaale. Seenelistest piiririkkujad veetsid tunde Vene piirivalvurite küsitlustule all, enne kui anti Eesti poolele üle. Eesti sise-ministeerium nõustunud seepeale idapiiri märgistamisega hoiatus-siltidega (Sildam 2000: 1). Atraktiivne lugu räägib justkui millestki muust, kuid toimib ühtlasi seenekorjamise reklaamina.

Kokkuvõte

Kokkuvõtvalt võib siiski öelda, et eestlaste suhtumine seentesse on olnud valdavalt tõrjuv. Tegemist näib olevat omandatud ajaloolis-kultuurilise dispoitsiooniga, mille mõningatele võimalikele lähte-kohtadele viidati käesolevas artiklis. Olukord hakkas mõnevõrra muutuma, kui eesti ajakirjandus alustas 19. sajandi lõpuveerandil intensiivset propagandat seentele ja seenekorjamisele, tuues ühtlasi välja maarahva vähese huvitatuse seente suhtes, aga ka selle, et seened on kerge vahend näljahäda leevendamiseks, st ajakirjanduse

propaganda näis olevat orienteeritud peamiselt vaesemale (maa)elanikkonnale. Seda võib nimetada ühelt poolt eestlaste seentesse suhtumise kujundajaks, teisalt on ajakirjandus allikas vastava suhtumise ja laiemalt kogu etnomükoloogia uurimisel. Ajakirjanduses ilmnu ja arhiivimaterjalid kajastavad eestlaste suhtumist seentesse üpris adekvaatselt, kinnitades seente populaarsuse teatavat tõusu: seeni on hakatud 20. sajandil rohkem hindama ning toiduks tarvitama, milles osalt võib näha ajakirjanduse valgustustöö vilju. Tendents oli iseloomulik teistelegi Euroopa luterlikele piirkondadele. Eriti propageeriti seenekorjamist kriisiaastatel. Ajakirjanduses ilmnu kajastab samuti topograafilisi erinevusi suhtumises seentesse: Eesti idaosas söödi seeni rohkem kui lääneosas. Ka seente roll vaimses traditsioonis on piirkonniti erinev: rahva vaimse kultuuri žanrides kajastuvad seened peamiselt vaid Ida- ja Kagu-Eestis. Seaduspärasust kinnitavad ilmekalt arhiiviteated. Vastavaid tendentse on täheldatud ka Lääne- ja Kesk-Euroopa materjalide põhjal. Tänapäeval laekunud materjal näitab, et seentesse suhtumine maa erinevate osade vahel ühtlustub. See on seaduspärane kultuuripiirkondade piiride hägustudes. Seenekorjamine on muutunud üldiseks tavaks, milles ei tule näha vana korjemajanduse relikti, vaid propaganda mõjul saavutatud innovatsiooni. Esialgu toidulaua rikastamiseks ja näljaperioodide leevendamiseks reklaamitud tegevusest on tänapäevaks saanud üks oluline vaba aja veetmise viis.

Allikad

Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv:

E, St K – M. J. Eiseni stipendiaatide kogu

ERA – Eesti Rahvaluule Arhiivi kogu

Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuurilooline Arhiiv:

Vilbaste, Gustav 1951. Mõningaid seeni Harjumaalt. Käsikiri. F 152, M 80: 2.

Vilbaste, Gustav 1953. Võõrkeelsete taimenimede register. Tallinn. T 3 nr 194.

KV – Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide vastuste arhiiv:

KV 104. Alli Vetekaja 1962. Ülevaade endis- ja kaasaegsest perekonna toidusedelist lisakus. Lk 978–1116.

KV 318. Eha Leek 1977. Seened ja nende tarvitamine. Lk 118–124.

KV 802/2. Evi Adder 1992. Loodusandide korjamine. Lk 162–171.

MS – Eesti Keele Instituudi murdekogud

Perioodika

Akadeemia 1996
Esmaspäev 1928
Linda 1894, 1895
Looming 2002
Maa Hääl 1939
Postimees 1936, 1938, 1942, 1943
Päevaleht 1916, 1936, 1938
Tallinna Päevaleht 1918
Tallinna Söber 1879
Uus Eesti 1938
Vikerkaar 1922

Kirjandus

- Ahti, T. 1985. Kalevalan sampo onkin kärpässieni? – *Sienilehti* 37. Helsinki, 52–53.
- Ariste, Paul 1972. Päka suguvõsa. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 18. Tallinn: Eesti Raamat, 109–124.
- Balázs, J. 1963. Über die Ekstase des ungarischen Schamanen. – *Glaubenswelt und Folklore der sibirischen Völker*. Hrsg. V. Diószegi. Budapest: Akadémiai Kiadó, 57–84.
- Bychkova Jordan, Bella & Terry G. Jordan-Bychkov 2001. *Siberian Village. Land and Life in the Sakha Republic*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Egardt, Brita 1954. Svenskarna och svampmaten. – *RIG. Tidskrift utgiven av föreningen för svensk kulturhistoria i samarbete med Nordiska museet och Folklivsarkivet i Lund*. Stockholm, 33–44.
- Egardt, Brita 1961. Kost. – *Schwedische Volkskunde. Quellen, Forschung, Ergebnisse*. Stockholm, Göteborg, Uppsala: Almqvist & Wiksell, 368–392.
- Eisen, Matthias Johann 1926. *Eesti vana usk. Eesti mütooloogia* 4. Eesti Kirjanduse Seltsi toimetused 21. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* VII. 1935–1936. Berlin, Leipzig: de Gruyter.
- Heilborn, Adolf 1905. *Unsere Pilze*. Berlin, Leipzig: Hermann Hillger.
- Hudler, George W. 1998. *Magical Mushrooms, Mischievous Molds*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Hupel, August Wilhelm 1777. *Topographische Nachrichten von Lief- und Ehtland* II. Riga: Johann Friedrich Hartknoch.
- Hurt, Jakob 1875. *Vana kannel* I. Eesti Kirjameeste Seltsi Toimetused 3. Tartu: Mattiesen.
- Hurt, Jakob 1905. *Setukeste laulud. Pihkva-Eestlaste vanad rahvalaulud, ühes Räpinä ja Vastseliina lauludega*. Tõine köide. Helsingi: Soome Kirjanduse Selts.
- Hurt, Jakob 1907. *Setukeste laulud. Pihkva-eestlaste vanad rahvalaulud, ühes Räpinä ja Vastseliina lauludega*. Kolmas köide. Helsingi: Soome Kirjanduse Selts.

- Jaagomäe, Õie 1980. Veerandsada seenenäitust loodusmuuseumis. – *Eesti Loodus* 12: 808–811.
- Jürgenson, Aivar 2002. *Siberi eestlaste territoriaalsus ja identiteet*. Tallinna Pedagoogikaülikooli humanitaarteaduste dissertatsioonid 7. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli kirjastus.
- Kalamees, Kuulo (koost.) 1966. *Seened*. Tallinn: Valgus.
- Kastanje, Veiko 1995. Puugipask. – *Eesti Loodus* 2: 48–49.
- Kaurinkoski, Kaarina [1994]. *Seenetoidud*. Tallinn: Perioodika.
- Lehtisalo, Toivo 1929. Sampa, sammas. – *Virittäjä* 3–4. Helsinki, 130–132.
- Leisner, Tõnis 1937. Ülevaade Tallinna seeneturust 1936. a. – *Eesti Loodus* 2: 80–83.
- Lévi-Strauss, Claude 1994. Mushrooms in Culture: Apropos of a Book by R. G. Wasson. – Claude Lévi-Strauss. *Structural Anthropology* 2. Repr. London: Penguin Books, 222–237.
- Loorits, Oskar 1926. *Liivi rahva usund* I. Tartu Ülikooli toimetused. B, Humaniora 11, 1. Tartu.
- Loorits, Oskar 1941. *Endis-Eesti elu-olu II. Lugemispalu metsaelust ja jahindusest*. Tartu: Teaduslik Kirjandus.
- Luce, Johann Wilhelm Ludwig von 1823. *Topographische Nachrichten von der Insel Oesel, in medicinischer und ökonomischen Hinsicht*. Riga: Wilhelm Ferdinand Hächer.
- Mann, Thomas 1995. *Võlumägi*. II osa. Tallinn: Eesti Raamat.
- Manninen, Ilmari 1929. Pilvi. – *Virittäjä* 33. Helsinki, 25–27.
- Manninen, Ilmari 1931. Überreste der Sammlerstufe und die Notnahrung aus dem Pflanzenreich bei den nordeurasischen, vorzugsweise bei den finnischen Völkern. – *Eurasia Septentrionalis Antiqua* VI. Helsinki: Muinaismuistoyhdistys, 30–48.
- Marzell, Heinrich 1925. *Die Pflanzen im deutschen Volksleben*. Jena: Eugen Diederichs.
- Masing, Uku 1995. *Eesti usund*. Tartu: Ilmamaa.
- Melnikov-Pešerski, Pavel 1955. *Karukolgas. Jutustusi*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Michael, Edmund 1988. *Handbuch für Pilzfreunde* VI. Jena: Fischer.
- Moora, Aliise 1964. *Peipsimaa etnilisest ajaloost. Ajaloolis-etnograafiline uurimus Eesti-Vene suhetest*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Moora, Aliise 1981. Seened rahvatoidus. – *Eesti Loodus* 10: 649–653.
- Moora, Aliise 1991. *Eesti talurahva vanem toit. 2. osa. Joogid, leib ja leivakõrvane*. Tallinn: Valgus.
- Mägiste, Julius 1982–1983. *Estnisches etymologisches Wörterbuch*. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.
- Parmasto, Erast 1994. Mis temale küll nimeks panna? – *Eesti Loodus* 8: 231.
- Pödder, M. 1891. Mõni sõna söödavatest seentest. – *Oma Maa* 1: 39–46.
- Rantala, M. 1987. Sienten käytöstä Virossa. – *Sienilehti* 43. Helsinki, 28–32.
- Relve, Hendrik 1982. Mürgiseened. – *Eesti Loodus* 8: 488–493.
- Relve, Hendrik 1992. Marjulised, seenelised. – *Eesti Loodus* 8: 490.
- Relve, Hendrik 1995. Seened-marjad rahva keeles ja meeles. – *Horisont* 5: 4–8.

- Rusanov & Võõtšeran 1988 = Русанов Виктор Андреевич, Выщепан Сергей Львович. *Донская грибница*. Ростов-на-Дону: Ростовское книжное издательство.
- Röhrich, Lutz 1973. *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*. Band II. Freiburg, Basel, Wien: Herder.
- Saar, Edgar 1975. Tuletegemine tuleraua, tulekivi ja süütisega. – *Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXVIII*. Tallinn: Valgus, 167–188.
- Saareste, Andrus 1962. *Eesti keele mõisteline sõnaraamat III*. Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis väljaanne 3. Stockholm: Vaba Eesti.
- Saint-Exupéry, Antoine de 1993. *Väike prints*. 3. täiend. tr. Tallinn: Tiritamm.
- Sarmela, Matti 1969. *Reciprocity Systems of the Rural Society in the Finnish-Karelian Culture Area*. FF Communications 207. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- Schmidt, Leopold 1966. *Volkskunde von Niederösterreich*. Horn: Ferdinand Berger.
- Schürmann, Thomas 1994. Ost-West-Beziehungen in der Nahrungskultur. – *Jahrbuch für deutsche und osteuropäische Volkskunde*. Band 37. Marburg: Elwert, 139–169.
- Sepp, Marje [1994]. *Saledaks saada, saledaks jääda*. Tallinn: Perioodika.
- Sildam, Toomas 2000. Vene piiripostide vastu kerkivad eestlaste kollased hoiatussildid. – *Postimees* nr 273, 21. nov: 1.
- Sprichwörterlexikon* 1985. München: C. H. Beck.
- Spuhl-Rotalia, Jaan G. 1905. *Kodumaa seened. Tähtsamate kodumaal kaswawate, kahjulikkude ja kihwtiste seente wõrdlew tundmine ja söödawate seente täielik tarwitamine*. „Majapidaja“ hinnata kaasanne. Haapsalu.
- Staszczak, Zofia 1972. Einige slavische Gemeinsamkeiten in der traditionellen Volkskultur Schlesiens Anhand der Angaben des „Atlas der deutschen Volkskunde“. – *Ethnologia Slavica* 4: 43–65.
- Žurbinski 1987 = Журбинский Илья Дидевич. *По грибы*. Кишинев: Тимпул.
- Talve, Ilmar 1973. *Suomen kansanomaisesta ruokataloudesta*. Turun Yliopiston kansantieteen laitoksen toimituksia 2. Turku: [Turun yliopisto].
- Tolksdorf, Ulrich 1971. Pilze als Nahrung. Zu Vorurteil und Innovation eines Nahrungsmittels in Norddeutschland. – *Kieler Blätter zur Volkskunde* 3: 5–26.
- Tolksdorf, Ulrich 1973. Sammelnahrung in Ost- und Westpreussen. – *Jahrbuch für ostdeutsche Volkskunde*. Band 16: 7–77.
- Toporov, V. N. 1985. The Semiotics of Mythological Conceptions about Mushroom-rooms. – *Semiotica. Journal of the International Association for Semiotic Studies. Revue de l'Association Internationale de Sémiotique* 53/4. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 295–357.
- Toporov 1987 = Топоров В. Н. Грибы. – *Мифы народов мира*. Том I. Главный редактор С. А. Токарев. Москва: Советская энциклопедия, 335–336.
- Viola, Severino 1972. *Die Pilze*. München: Hirmer.
- Wasson, R. Gordon 1968. *Soma: Divine Mushroom of Immortality*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Wasson, R. Gordon 1986. Persephone's Quest. – R. Gordon Wasson, Stella Kramrish, Jonathan Ott, Carl A. P. Ruck. *Persephone's Quest. Entheogens and the Origins of Religion*. New Haven, London: Yale University Press, 17–81.

Witkowsky, N. 1933. Lühike ülevaade Tartu seeneturust 1933. a. – *Eesti Loodus* 4: 87.

Witkowsky, N. 1936. Tartu seeneturu lühike ülevaade 1935. a. – *Eesti Loodus* 3: 123–124.

ATTITUDE TOWARDS MUSHROOMS IN ESTONIA AND ELSEWHERE

Aivar Jürgenson

Summary

Mushroom picking and eating today has often been considered as a direct evolutionary relict of food gathering, which prevailed in the era of usurping economy. In order to avoid the generalization mistakes resulting from excessive simplification, the phenomenon must be viewed in a concrete historical-cultural context. Already ages ago farming ousted food gathering in a number of regions all over the world, including Estonia, where it became prevalent about two thousand years ago.

For centuries Estonia has belonged to a certain Western and Northern European cultural zone, where, differently from Eastern and South-Eastern Europe, attitude towards mushrooms has been rather unenthusiastic. In the past few centuries mushrooms have not been included in the list of food preferences in Estonia, either. When in the last century several European countries launched a mushroom propaganda campaign, which, apart from meeting the bourgeoisie's prestige demands, also served the purpose of enriching the people's food choices, the corresponding trends soon became popular in Estonia as well. The advocating of mushrooms in Estonian press took effect quickly, so that by the mid-20th century mushrooms had acquired quite a considerable role in Estonians' food consumption habits. Mushroom picking has also become an important leisure activity.

ОТНОШЕНИЕ К ГРИБАМ У НАС И У ДРУГИХ

Айвар Юргенсон

Резюме

В наши дни сбор и употребление грибов в пищу часто воспринимается как прямой эволюционный реликт собирательства – основного способа добычи пищи, преобладающего в эпоху присваивающего хозяйства. Во избежание общих ошибок, вытекающих из чрезмерного упрощения темы, следует рассматривать это явление в конкретном культурно-историческом контексте. Во многих местах мира собирательство уже давно вытеснено земледелием, так это и в Эстонии, – здесь земледелие стало главенствующим способом хозяйства почти две тысячи лет назад.

Эстония, как известно, принадлежит к культурной полосе Северо-запада Европы, и здесь, в отличие от Восточной и Юго-восточной Европы, отношение к грибам было достаточно равнодушным. И в Эстонии в последние столетия грибы употреблялись в пищу в незначительной мере. В прошлом веке во многих европейских странах началась пропаганда грибов, содействовавшая, вдобавок к удовлетворению престижа буржуазии, и обогащению народной кухни. Модные веяния вскоре дошли и до Эстонии. Пропаганда грибов, которая распространялась через эстонскую периодическую печать, оказалась весьма плодотворной, и к середине XX века грибы стали занимать особое место в рационе питания эстонцев. Сбор грибов стал также одним из основных способов проведения свободного времени.

